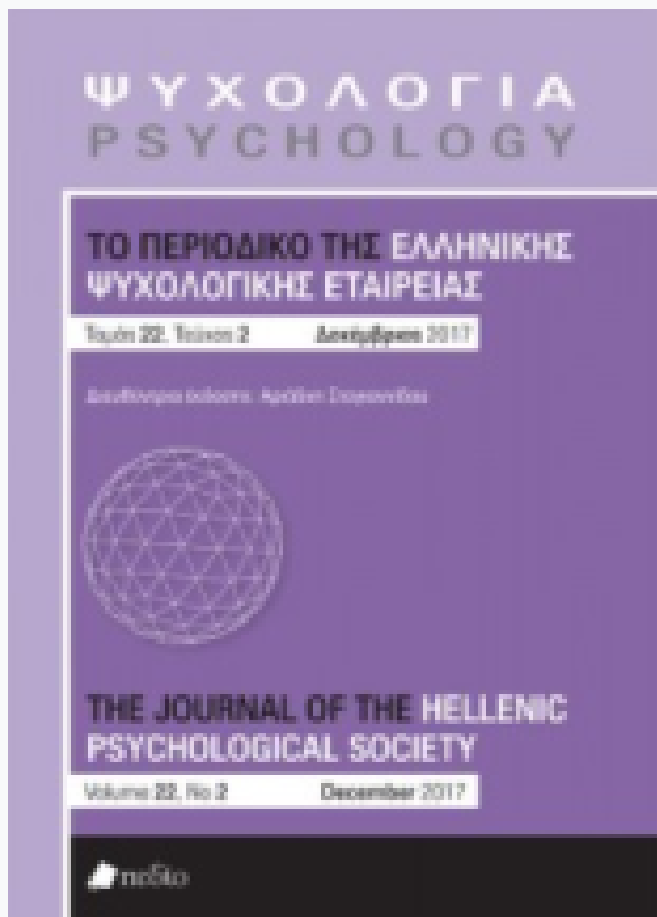


## Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 22, No 1 (2017)



### The impact of prison type on prisoners' aggression and mental health in greek prisons

Κωνσταντίνος Μπαμπάσικας

doi: [10.12681/psy\\_hps.23249](https://doi.org/10.12681/psy_hps.23249)

Copyright © 2017, Κωνσταντίνος Μπαμπάσικας



This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

#### To cite this article:

Μπαμπάσικας Κ. (2017). The impact of prison type on prisoners' aggression and mental health in greek prisons. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 22(1), 77–92. [https://doi.org/10.12681/psy\\_hps.23249](https://doi.org/10.12681/psy_hps.23249)

## Η επίδραση του τύπου φυλακής στην επιθετικότητα και την ψυχική υγεία των κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΑΜΠΑΣΙΚΑΣ<sup>1</sup>

### ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι φυλακές διαφέρουν ως προς το βαθμό των «ελευθεριών» και της αυτονομίας του κρατουμένου. Στόχος της έρευνας είναι να διερευνηθεί η επίδραση του τύπου της φυλακής ως προς την αυτο-αναφερόμενη ψυχική υγεία και επιθετικότητα των εγκλείστων. Το συγκεκριμένο ερώτημα κρίνεται ως ιδιαίτερα επίκαιρο, καθώς πρόσφατη ήταν η κατάργηση του νομοσχεδίου για τη δημιουργία φυλακών υψίστης ασφαλείας τύπου Γ. Η υπόθεση υπό διερεύνηση είναι ότι όσο αυξάνει ο βαθμός «ασφάλειας» ή «αυστηρότητας» (δηλαδή στις κλειστές και δικαστικές φυλακές περισσότερο από τις αγροτικές), τόσο πιο πιθανό είναι οι κρατούμενοι να επιδεικνύουν εντονότερη επιθετικότητα ή και χειρότερη ψυχική υγεία. Για την εξέταση των παραπάνω, εφαρμόστηκε η πολυμεταβλητή ανάλυση συνδιακύμανσης, ελέγχοντας στατιστικώς την επίδραση της ηλικίας του κρατούμενου και το ύψος της ποινής. Ο τύπος της φυλακής βρέθηκε να έχει στατιστικά σημαντική επίδραση στην εχθρότητα και τη λεκτική βία (με υψηλότερα επίπεδα να καταγράφονται στις δικαστικές φυλακές), καθώς και στην κατάθλιψη (με χαμηλότερα επίπεδα στις αγροτικές φυλακές). Αντίθετα, μη στατιστικά σημαντική ήταν η επίδραση σε θυμό-σωματική βία και άγχος. Τα αποτελέσματα υπογραμμίζουν τη σημασία του περιβάλλοντος των φυλακών και την αναγκαιότητα περαιτέρω ενίσχυσης των αγροτικών φυλακών ή άλλων εναλλακτικών μορφών ποινής που θα ελαχιστοποιούν τους σωματικούς και ψυχολογικούς κινδύνους για τους κρατουμένους.

Λέξεις-κλειδιά: Άγχος, Επιθετικότητα, Κατάθλιψη, Περιβάλλον φυλακής, Τύπος φυλακών, Ψυχική υγεία.

---

1. Διεύθυνση: Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τασοπούλου 4, Αγία Παρασκευή, ΤΚ 15342, Τηλ. 6947948069, E-mail: kostas.bampasikas@yahoo.gr

## 1. Εισαγωγή

Η ποινή της φυλάκισης, ως κυρίαρχη μορφή τιμωρίας που προβλέπει ο ποινικός κώδικας, κερδίζει έδαφος ως προτιμότερη τιμωρία από τις εκτελέσεις και το βασανισμό του σώματος μόλις κατά το 18ο αιώνα, χάρη στην επιρροή του Διαφωτισμού (Τσίφτη, 2003. Wodahl & Garland, 2009). Αρχικά, οι στόχοι της φυλάκισης αποτελούσαν την τιμωρία των ενόχων, την αποτροπή του εγκλήματος λόγω του φόβου της τιμωρίας και τον αποκλεισμό των εγκληματιών από την κοινωνία. Στις αρχές του 19ου αιώνα, όμως, το επιχείρημα υπέρ της αποτροπής χάνει τη δημοφιλία που είχε στο παρελθόν καθώς ο κρατούμενος μετά την αποφυλάκισή του θεωρούνταν ακόμη πιο επικίνδυνος, εξαιτίας της «θητείας» του στο σκληρό περιβάλλον της φυλακής. Έτσι, το σύγχρονο ποινικό σύστημα στρέφεται σταδιακά στον παραβάτη και στα αίτια του εγκλήματος, οδηγώντας στο ιδεώδες του σωφρονισμού (Foucault, 1976). Μέσω της καθημερινής αυστηρής ρουτίνας και της πειθαρχίας υπήρχε η πεποίθηση ότι η φυλακή όχι μόνο θα «αναμορφώσει» τον κρατούμενο (Αλεξιάδης, 2001. Δασκαλάκης, 1988. Τσαλίκου, 1996), αλλά θα αποτελέσει συνάμα και παράδειγμα για την κοινωνία (Wodahl & Garland, 2009).

Κατά τον 19<sup>ο</sup> αιώνα, πυρήνας των εξελίξεων στο χώρο της ποινικής δικαιοσύνης εξελίσσονται οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 το μεγάλο κίνημα για τα δικαιώματα των μαύρων ενέπνευσε και ένα αντίστοιχο κίνημα στις φυλακές, απαιτώντας καλύτερες συνθήκες, ευνοϊκότερη αντιμετώπιση των κρατουμένων, καθώς και λιγότερη εξάρτηση στις φυλακές ως τρόπου τιμωρίας, δεδομένου και του συνωστισμού που επικρατούσε εκείνη την περίοδο στις αμερικανικές φυλακές (Haney & Zimbardo, 1998. Wacquant, 2001). Όμως, ενώ τα αιτήματα για καλύτερες συνθήκες κράτησης έγιναν αποδεκτά σε ικανοποιητικό βαθμό, το αίτημα για μείωση του συνωστισμού μεταφράστηκε ως «χτίστε νέες φυλακές» και όχι ως «απελευθέρωση των λιγότερο επικίνδυνων εγκληματιών», όπως ήταν η αρχική επιδίωξη (Schoenfeld, 2010). Μάλιστα, διάφορες αλλαγές στις ποινικές πρακτικές (Καρούδη,

2010) οδηγούν σε περαιτέρω αύξηση της πιθανότητας εγκλεισμού και επιμήκυνση των περιόδων κράτησης (Easton, 2011) προκαλώντας δραματική αύξηση του σωφρονιστικού πληθυσμού διεθνώς και στην Ελλάδα (Wacquant, 2012). Παράλληλα, παρατηρείται δραστική υποχώρηση των διακηρύξεων περί αναμόρφωσης και επανένταξης του δράστη (Gilligan & Johns, 2012. Φυτράκης, 2004) με τη φυλακή να αποκτά τιμωρητικό αντί για αναμορφωτικό χαρακτήρα (Claudon, Masclat, & Stess, 2005. Κουράκης & Σταθουλοπούλου, 2007. Maquire, Morgan, & Weiner, 2007), δημιουργώντας ένα περιβάλλον που είναι αδύνατον να προβλεφθεί (Foucault, 1976. Μαυρής, 2003). Χαρακτηριστικό παράδειγμα του τιμωρητικού αυτού χαρακτήρα αποτελεί η νέα γενιά υψίστης ασφαλείας (supermax) φυλακών που κάνει την εμφάνισή της στις Η.Π.Α τη δεκαετία του 1990 (Haney, 2006. Pizarro & Stenius, 2004. Rhodes, 2005). Αντίθετα, οι ανοικτού τύπου φυλακές σηματοδοτούν μια προσπάθεια επανένταξης (Fazel & Wolf, 2015) προωθώντας τη φυσιολογική ζωή των κρατουμένων (Ekunwe & Jones, 2012) και ενθαρρύνοντας την ανάπτυξη πρωτοβουλιών και τη συμμετοχή τους σε προγράμματα (Helm, Klarwijk, Stams, & Laan, 2009).

Η συμπεριφορά του κρατουμένου διαμορφώνεται υπό την επίδραση τόσο των προ-ιδρυματικών εμπειριών, όπως τα βιώματα, το αξιακό σύστημα, και τις γενικότερες αντιλήψεις των εγκλείστων, όσο και των ιδρυματικών παραγόντων. Φέρει, λοιπόν, ο κρατούμενος, τόσο τα σημάδια του πολιτισμού στον οποίο ανήκει εκτός φυλακής, αλλά δέχεται ταυτόχρονα και τις ισχυρές επιδράσεις του συστήματος της φυλακής (Καρδάρα, 2007). Έστω και αν οι φυλακές επιτελούν τους ίδιους στόχους, έχουν εν τούτοις σημαντικές διαφορές ως προς το σχεδιασμό και τη λειτουργία τους, το βαθμό των «ελευθεριών» του κρατουμένου και της αυτονομίας που μπορεί να έχει (Camp, 2000. Ekunwe & Jones, 2012). Έτσι, οι διαφορές μεταξύ των φυλακών έγκεινται ως προς τη δυνατότητα ανάπτυξης σχέσεων με τους άλλους κρατούμενους και το προσωπικό της φυλακής, τη δυνατότητα επαφής με τον έξω κόσμο και συμμετοχής σε εργασιακά ή εκπαιδευτικά προγράμματα ή άλλες δραστηριότητες (Adams et al., 1994. Diseth,

Eikeland, Manger, & Hetland, 2008). Άλλοι ερευνητές εστιάζουν στις διαφορές των φυλακών ως προς τις περιβαλλοντικές μεταβλητές, όπως για παράδειγμα το αίσθημα του συνωστισμού (Patrick & Marsh, 2001) και τον υπερπληθυσμό (Μπαμπασίκας, 2013) που είναι εντονότερα στις φυλακές μεσαίας ή υψίστης ασφαλείας και τη δυνατότητα άσκησης ελέγχου στο περιβάλλον (Συγκολλίτου, 1997) που είναι υψηλότερη στις χαμηλότερης ασφαλείας φυλακές. Τέλος, άλλοι ερευνητές τονίζουν τη σημασία των χαρακτηριστικών του ψυχοκοινωνικού περιβάλλοντος (Wright, 2000), όπως είναι το αίσθημα ασφάλειας και οι καλύτερες διαπροσωπικές σχέσεις των κρατουμένων μεταξύ τους και με το φυλακτικό προσωπικό που συναντώνται πιο συχνά σε ανοικτές ή χαμηλής ασφαλείας φυλακές (Patrick & Marsh, 2001).

Οι παραπάνω διαφορές των φυλακών έχουν σημαντικές επιπτώσεις στη συμπεριφορά, επιθετικότητα και ψυχική υγεία των κρατουμένων (Eidhin, Sheehy, O'Sullivan, & McLeavey, 2002. Gussak, 2009. Meltzer, 2008. Nurse, Woodcock, & Ormsby, 2003. Shaw, 1992. Suto & Arnaut, 2010. Swann & James, 1998) ενώ επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα τη δυνατότητα εύρεσης εργασίας μετά την αποφυλάκιση και την πιθανότητα υποτροπής (Adams et al., 1994. Diseth et al., 2008. Συγκολλίτου, 1989, 1997). Είναι, μάλλον, κοινώς αποδεκτό ότι ακόμη και οι πιο ευάλωτοι κρατούμενοι ενδέχεται να προσαρμοστούν στο περιβάλλον της φυλακής, όταν αυτό είναι σχετικά λιγότερο «στερητικό» (McCorkle, Miethe, & Drass, 1995). Τα πιο υποστηρικτικά περιβάλλοντα φυλακών εξασφαλίζουν στον κρατούμενο αρκετό χρόνο εκτός του κελιού και δυνατότητα επικοινωνίας με τον έξω κόσμο, είτε μέσω τηλεφώνου ή μέσω επισκέψεων από συγγενείς και φίλους. Σημαντική είναι ακόμη η δημιουργία ασφαλούς περιβάλλοντος και η εποικοδομητική επικοινωνία των κρατουμένων με το προσωπικό της φυλακής (Dye, 2010). Κάτω από πιο έντονα «στερητικές» συνθήκες, όμως, η ευπάθεια των κρατουμένων αυτών γίνεται πιο «φανερή» και η προσαρμογή τους στο περιβάλλον τίθεται υπό αμφισβήτηση (McCorkle et al., 1995).

Ο τύπος της φυλακής και ο ρόλος των χωρικών μεταβλητών, ιδιαίτερα του υπερπληθυσμού

και του αισθήματος του συνωστισμού, έχει αποδειχτεί να επηρεάζει το αίσθημα ασφάλειας των κρατουμένων και την εμφάνιση περιστατικών βίας. Όπως ο Wortley (αναφ. στο Johnstone & Cooke, 2010, σελ. 3) αναφέρει: «Οι άνθρωποι γίνονται βίαιοι όχι μόνο εξαιτίας του ποιοι είναι αλλά επίσης εξαιτίας του πού βρίσκονται», με κάθε πράξη επιθετικότητας να θεωρείται αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης του ατόμου και του περιβάλλοντος (Goldstein, 1994). Σε σχέση με την επιθετικότητα και τη βία, έρευνες κάνουν λόγο για υψηλότερη πιθανότητα εκδήλωσης περιστατικών βίας στις φυλακές υψηλής ασφαλείας (Franklin et al., 2006. Garland, Morgan, & Beer, 2005. Hensley, Koscheski, & Tewksbury, 2003. McCorkle et al., 1995). Αντίθετα, φυλακές που διακατέχονται από μια φιλοσοφία επανένταξης τείνουν να έχουν περισσότερους κρατούμενους συμμετέχοντες σε εκπαιδευτικά προγράμματα, που συντελεί μεταξύ άλλων στη μείωση των επιπέδων υποτροπής και βίαιων περιστατικών (Adams et al., 1994. McCorkle et al., 1995. Milliken, 2002. Steiner & Wooldredge, 2009).

Το περιβάλλον της φυλακής επηρεάζει και την ψυχική υγεία των κρατουμένων. Η εμπειρία του άγχους διαφέρει ανά τύπο φυλακής (Meltzer, 2008. Reitzel & Harju, 2000) και συχνά επηρεάζεται από την αλληλεπίδραση του τύπου της φυλακής με χωρικές μεταβλητές (Cooke, Johnstone, & Gadon, 2008. Morris, Carriaga, Diamond, & Piquero, 2012), όπως για παράδειγμα από τα επίπεδα συνωστισμού. Έτσι, ενώ η πιθανότητα αυτοκτονίας είναι εξίσου υψηλή ανεξαρτήτως του τύπου της φυλακής, όταν τα επίπεδα συνωστισμού είναι χαμηλά τα συμπτώματα κατάθλιψης και οι αυτοκτονίες συναντώνται πιο συχνά στις φυλακές υψηλότερης ασφαλείας (Dye, 2010. Huey & McNulty, 2005). Αντίθετα, άλλες έρευνες αποτυγχάνουν να βρουν στατιστικά σημαντική επίδραση του τύπου της φυλακής στην ψυχική υγεία των κρατουμένων (Cashin, Potter, & Buttler, 2008. Zamble & Porporino, 1990) με τους Camp και Gaes (2005) να σχολιάζουν ότι ο τύπος της φυλακής δεν επιδρά στην εμφάνιση περιστατικών βίας διότι οι κρατούμενοι στις φυλακές υψηλότερης ασφαλείας δεν επιδεικνύουν υψηλότερη παραβατική συμπεριφορά σε σχέση με τους κρατούμε-

νους άλλων τύπων φυλακών, όπως αυτό αναμενόταν, λόγω των αυστηρότερων ποινών και μέτρων ασφαλείας που εφαρμόζονται στις φυλακές υψίστης ασφαλείας (Camp & Gaes, 2005).

Δεδομένου, όμως, ότι δεν υπάρχει ένας κοινά συμφωνημένος ορισμός για τους τύπους φυλακών, με τη κάθε χώρα να έχει τις ιδιαιτερότητές της, η γενίκευση των αποτελεσμάτων γίνεται ιδιαίτερα δύσκολη. Ο Sykes (1958) αναφερόμενος στη δυσκολία εξαγωγής συμπερασμάτων από έρευνες σε φυλακές αναφέρει ότι «θα μπορούσε να ειπωθεί ότι στην πραγματικότητα υπάρχουν τόσες φυλακές όσοι και κρατούμενοι καθώς κάθε τρόφιμος φέρνει μαζί του στη φυλακή τις δικές του ανάγκες και το δικό του παρελθόν, ενώ καθένας ερμηνεύει διαφορετικά τη ζωή μέσα από τους τοίχους της φυλακής» (Sykes, 1958, σελ. 285). Παρά τα ορισμένες φορές αντικρουόμενα αποτελέσματα, κοινό σημείο των παραπάνω αναφερθέντων ερευνών είναι η ανάδειξη του τύπου της φυλακής και ευρύτερα του περιβάλλοντος της φυλακής ως μιας σημαντικής μεταβλητής που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη. Έστω και αν ερευνητικά λίγα είναι αυτά που γνωρίζουμε για το ρόλο του περιβάλλοντος των φυλακών, είναι κοινός τόπος πλέον ότι η βία αλλά και η υγεία είναι το αποτέλεσμα ενός εύρους τόσο ατομικών όσο και περιβαλλοντικών μεταβλητών (Sorensen, Wrikle, & Gutierrez, 1998).

Στην Ελλάδα, το σωφρονιστικό σύστημα αποτελείται από 34 καταστήματα κράτησης με την πλειοψηφία να αποτελούν οι γενικές φυλακές, που διακρίνονται σε Τύπου Α ( $N = 15$ , γνωστές και ως δικαστικές φυλακές), στις οποίες κρατούνται οι υπόδικοι, οι κρατούμενοι για χρέη και οι κατάδικοι με μικρές ποινές φυλάκισης και σε Τύπου Β ( $N = 10$ , γνωστές και ως κλειστές φυλακές), στις οποίες τοποθετούνται όλοι οι υπόλοιποι κρατούμενοι. Περιορισμένα σε αριθμό είναι τα ειδικά καταστήματα νέων ( $N = 3$ ), τα θεραπευτικά καταστήματα ( $N = 3$ ) και τα ειδικά καταστήματα κράτησης ενηλίκων ( $N = 3$ ), στα οποία περιλαμβάνονται τα κέντρα ημι-ελεύθερης διαβίωσης και οι αγροτικές φυλακές (Cheliotis, 2012. Μαργαρίτης & Παρασκευόπουλος, 2003).

Οι περισσότερες έρευνες στις ελληνικές φυλακές σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με την υγεία

των κρατουμένων (Koulierakis, Gnardellis, Agrafiotis, & Power, 2000. Koulierakis, Power, Gnardellis, & Agrafiotis, 2003. Sakelliadis, Papadodima, Sergeantanis, Giotakos, & Spiliopoulou, 2010), όπως για παράδειγμα με τη χρήση ουσιών (Fotiadiou, Livaditis, & Kaniotou, 2002), ναρκωτικών (Koulierakis, 2006. Koulierakis, Afragiotis, Gnardellis, & Power, 1999) και τσιγάρων (Papadodima et al., 2009). Περιορισμένες είναι οι μελέτες για το ρόλο του περιβάλλοντος των φυλακών στη συμπεριφορά και υποτροπή των κρατουμένων (Κασάπογλου, 2014. Κουράκης & Σταθουλοπούλου, 2007. Μπαμπασιόκας, υπό δημοσίευση).

Στις αγροτικές φυλακές, συγκεκριμένα, κρατούνται όσοι διανύουν το τελευταίο στάδιο έκτισης της ποινής τους και έτσι, η σημασία της κοινωνικής επανένταξης αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία. Ταυτόχρονα με την εφαρμογή ευεργετικών μέτρων (άδειες, ευεργετικά υπολογιζόμενες ημέρες εργασίας κ.α.) για την κοινωνική τους επανένταξη, οι κρατούμενοι των αγροτικών φυλακών ζουν σε καθεστώς ημι-ελεύθερης διαβίωσης, εργάζονται στα αγροκτήματα, εκπαιδεύονται και αποκτούν χρήσιμες γνώσεις για τη μετέπειτα ενασχόλησή τους σε γεωργικές εργασίες (Σχίζας, 2013). Ακόμη, η ανάγκη για αυστηρή πειθαρχία είναι μάλλον περιορισμένη (Δασκαλάκης, 1981. Σχίζας, 2013) ενώ και οι ίδιοι οι κρατούμενοι συμφωνούν ότι οι όροι διαβίωσης και οι προοπτικές επανένταξης είναι σχετικά καλύτερες στις αγροτικές φυλακές (Ανδρίτσου & συν., 1988). Το πρόβλημα του υπερπληθυσμού, που κατατάσσει την Ελλάδα στις πρώτες θέσεις στην Ευρώπη (Cheliotis, 2012. Walmsley, 2009. Χρυσόγονος, 2006), αφορά σχεδόν αποκλειστικά τις κλειστές και δικαστικές φυλακές (Σχίζας, 2013) με τους κρατούμενους των αγροτικών φυλακών να δηλώνουν σχετικά πιο ικανοποιημένοι με τις συνθήκες κράτησης και διαβίωσης από ότι οι έγκλειστοι των άλλων τύπων φυλακής (Μπαμπασιόκας, 2013). Εν τούτοις καμία έρευνα στον ελλαδικό χώρο, τουλάχιστον εξ όσων γνωρίζουμε, δεν διερεύνησε την επίδραση του περιβάλλοντος της φυλακής, όπως αυτό διαμορφώνεται από τους διαφορετικούς τύπους φυλακών.

Η εν λόγω έρευνα αποτελεί ίσως την πρώτη ολοκληρωμένη προσπάθεια διερεύνησης του ρό-

λου του τύπου της φυλακής (κλειστή, δικαστική και αγροτική), στις εξαρτημένες μεταβλητές της Επιθετικότητας και της Ψυχικής Υγείας. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Camp (2000), η διερεύνηση της επίδρασης του τύπου της φυλακής στην επιθετικότητα και ψυχική υγεία των κρατούμενων είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς μπορεί να επιτρέψει στους κρατικούς λειτουργούς τη δημιουργία ασφαλέστερων και πιο «ανθρώπινων» φυλακών (Camp, Gaes, Klein-Saffran, Daggett, & Saylor, 2002). Το συγκεκριμένο ερώτημα για τις επιπτώσεις της λειτουργίας των διαφορετικών τύπων φυλακών είναι μάλιστα ιδιαίτερα επίκαιρο καθώς μόλις ελάχιστοι μήνες έχουν περάσει από την ψήφιση (Ιούλιος, 2014) και μετέπειτα κατάργηση (Μάρτιος, 2015) του νομοσχεδίου για τις φυλακές υψίστης ασφαλείας (επονομαζόμενες τύπου Γ), στις οποίες θα κρατούνταν υπόδικοι και κατάδικοι «ειδικής κατηγορίας και εξέχουσας επικινδυνότητας» (όπως για παράδειγμα όσοι διώκονται με βάση τον αντιτρομοκρατικό νόμο και όσοι αντιμετωπίζουν κατηγορίες για συμμετοχή σε εγκληματικές οργανώσεις). Μάλιστα, το καθεστώς κράτησης προβλεπόταν να είναι στα πρότυπα των αντίστοιχων φυλακών στις Η.Π.Α., με πλήρη στέρηση των αδειών και άλλων κεκτημένων των εγκλείστων, σκληρήνυση των όρων αποφυλάκισης και τη δημιουργία συνθηκών πανοπτικού υπερελέγχου με τους κρατούμενους να κρατούνται σε ειδικά διαμορφωμένα κελιά, τα οποία θα διέθεταν αυξημένα μέτρα ασφαλείας (Κουλούρης, 2016).

Ο κύριος στόχος της έρευνας αυτής είναι η κατανόηση και ποσοτικοποίηση της επίδρασης του τύπου της φυλακής, που αποτελεί ένα περιβαλλοντικό χαρακτηριστικό που προσδιορίζει σε θεσμικό επίπεδο πόσο έλεγχο θα έχουν οι κρατούμενοι στο πλαίσιο της φυλακής, ως προς την ψυχική υγεία και επιθετικότητα των κρατούμενων. Η υπόθεση υπό διερεύνηση είναι ότι όσο αυξάνει ο βαθμός «ασφάλειας» ή «αυστηρότητας» (δηλαδή στις κλειστές και δικαστικές φυλακές περισσότερο από τις αγροτικές), τόσο πιο πιθανό είναι οι κρατούμενοι να επιδεικνύουν εντονότερη επιθετικότητα ή και χειρότερη ψυχική υγεία (Camp & Gaes, 2005. Hensley et al., 2003. McCorkle et al., 1995).

## 2. Μέθοδος

### Συμμετέχοντες

Ολοκληρώθηκαν συνολικά 345 συνεντεύξεις με χρήση δομημένου ερωτηματολογίου με άντρες κρατούμενους σε εννέα καταστήματα κράτησης της χώρας. Ο μέσος όρος ηλικίας των εγκλείστων του δείγματος ήταν 35 έτη ( $T.A. = 10.50$ ), με την πλειοψηφία (40%) να έχει ηλικία μεταξύ 25-34 ετών. Ακολουθούν οι ηλικιακές ομάδες 35-44 (26%), 45-54 (15%) και 18-24 (14%), ενώ μόλις το 5% ήταν άνω των 54 ετών. Σε σχέση με τη χώρα καταγωγής, το 72% των κρατούμενων του δείγματος είχε ελληνική καταγωγή, με τους αλλοδαπούς εγκλείστους να προέρχονται κυρίως από την Αλβανία. Στην ερώτηση κατά πόσο συμμετέχουν σε μαθήματα/προγράμματα εκπαίδευσης/απόκτησης δεξιοτήτων στη φυλακή, το 11% απάντησε πως συμμετέχει, ενώ το 53% δήλωσε ότι απασχολείται σε κάποια εργασία. Ακόμη, από τους ερωτηθέντες κρατούμενους, περισσότεροι από τους μισούς (53%) ήταν υπότροποι, με το υψηλότερο ποσοστό υποτροπής να καταγράφεται στις αγροτικές φυλακές (70%).

### Μέσα Συλλογής Δεδομένων

Για τη διερεύνηση των ερευνητικών υποθέσεων, χρησιμοποιήθηκαν το Ερωτηματολόγιο Επιθετικότητας (Bush & Perry Aggression Questionnaire) και το Ερωτηματολόγιο για την Κατάθλιψη και το Άγχος, όπως μετρούνται από τις προτάσεις του SCL-90-R (Symptom Checklist 90-R).

**Επιθετικότητα.** Το Ερωτηματολόγιο Επιθετικότητας (Bush & Perry Aggression Questionnaire) μεταφράστηκε στα ελληνικά από τον Tsozbatzoudis (2006) και σταθμίστηκε στον ελληνικό πληθυσμό στα πλαίσια της μελέτης ASPIS (Athens Study of Psychosis Proneness and Incidence of Schizophrenia) από την επιστημονική ομάδα του Στεφανή (Vitoratou, Ntzoufras, Smyrnis, & Stefanis, 2009). Η ελληνική έκδοση του Ερωτηματολογίου Επιθετικότητας βρέθηκε να έχει ικανοποιητική αξιοπιστία εξέτασης- επανεξέτασης και εγκυρότητα εννοιολογικής κατασκευής και έχει ήδη χρησιμοποιηθεί στις ελληνικές φυλακές (Papadodima

et al., 2009. Sakelliadis et al., 2010). Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 29 προτάσεις, από τις οποίες δύο βαθμολογούνται αντίστροφα, με την εξής παραγοντική μορφή: Σωματική Επιθετικότητα (Physical Aggression), Λεκτική Επιθετικότητα (Verbal Aggression), Θυμός και Εχθρότητα (Anger and Hostility) (Lindqvist, Daderman, & Hellstrom, 2005. Vitoratou et al., 2009. Williams, Boyd, Cascardi, & Poythress, 1996). Ενδεικτικές προτάσεις της κλίμακας είναι: «Καμιά φορά μου τυχαίνει να μην μπορώ να συγκρατήσω τα νεύρα μου και χτυπάω κάποιον άλλο άνθρωπο» (Σωματική Επιθετικότητα), «Διαφωνώ συχνά με άλλους» (Λεκτική Επιθετικότητα), «Καμιά φορά αισθάνομαι να έχω τόσο τεντωμένα νεύρα, που μου φαίνεται πως θα εκραγώ» (Θυμός) και «Όταν οι άλλοι είναι ιδιαίτερα καλοί μαζί μου, αναρωτιέμαι τι να θέλουν από μένα» (Εχθρότητα). Για κάθε πρόταση, ο ερωτώμενος επιλέγει το βαθμό που τον χαρακτηρίζει χρησιμοποιώντας μια 5/βαθμη κλίμακα, όπου 1 = «δεν με χαρακτηρίζει καθόλου» και 5 = «με χαρακτηρίζει απόλυτα». Έτσι η τελική βαθμολογία για κάθε άτομο μπορεί να κυμαίνεται από 29 έως 145 (Vitoratou et al., 2009). Ο δείκτης αξιοπιστίας Cronbach's alpha της κλίμακας στην παρούσα έρευνα κρίθηκε ικανοποιητικός ( $\alpha = .887$ ) ενώ υπολογίστηκε ακόμη και η εσωτερική συνοχή των διαστάσεων της επιθετικότητας (δηλαδή: της Σωματικής Επιθετικότητας, της Λεκτικής Επιθετικότητας, του Θυμού και της Εχθρότητας). Η εσωτερική συνοχή των διαστάσεων κρίθηκε ικανοποιητική μόνο για τρεις από τις τέσσερις διαστάσεις, με τον παράγοντα της Λεκτικής Επιθετικότητας να υστερεί σημαντικά με το Cronbach's Alpha να υπολογίζεται στο .528. Έτσι, κρίθηκε αναγκαίο να διερευνηθούν οι δείκτες εσωτερικής συνοχής της παραγοντική δομής που πρότεινε ο Williams και οι συνεργάτες του (1996), στην οποία προκύπτουν μόνο δύο παράγοντες: ο πρώτος συμπεριλαμβάνει τη Σωματική Επιθετικότητα και το Θυμό, ενώ ο δεύτερος τη Λεκτική Επιθετικότητα και την Εχθρότητα. Μάλιστα, η παραγοντική αυτή δομή είναι συμβατή με τη θεωρία της επιθετικότητας, όπου γίνεται διάκρισή της σε δύο διαστάσεις (π.χ. σωματικής έναντι λεκτικής, άμεσης έναντι έμμεσης, παρορμητικής έναντι συνειδητά ελεγχόμε-

νης) (Williams et al., 1996). Οι δείκτες εσωτερικής συνοχής ήταν πράγματι ικανοποιητικοί: .828 για τη Σωματική Επιθετικότητα και Θυμό και .790 για τη Λεκτική Επιθετικότητα και την Εχθρότητα.

**Ψυχική Υγεία.** Η Κλίμακα Ψυχοπαθολογίας Symptom Checklist-90-Revised (SCL-90-R) είναι μια αυτοσυμπληρούμενη κλίμακα μέτρησης των υποκειμενικών ενοχλημάτων και της συμπτωματικής συμπεριφοράς, αποτελούμενη από 90 ερωτήσεις που συνθέτουν εννέα υποκλίμακες. Η στάθμιση της κλίμακας σε ελληνικό πληθυσμό (Ντώνιας, Καραστεργίου, & Μάνος, 1991) έγινε επί συνόλου 53 υγιών ατόμων (32 γυναίκες και 21 άνδρες, μέση ηλικία:  $30,92 \pm 11,78$  έτη) και 248 ασθενών (148 γυναίκες και 100 άνδρες, μέση ηλικία:  $28,71 \pm 9,56$  έτη). Στη συγκεκριμένη έρευνα, επιλέχθηκε να χορηγηθούν μόνο οι υποκλίμακες του Άγχους (δηλαδή η ενεργητική μορφή της ψυχικής κατάστασης των κρατουμένων) και της Κατάθλιψης (που αποτελεί την παθητική μορφή της ψυχικής κατάστασης) (Towl, 2006). Ο ερωτώμενος καλείται να καταδείξει το βαθμό ενόχλησης που του προκαλεί το πρόβλημα που περιγράφει η αντίστοιχη ερώτηση, κατά την διάρκεια των τελευταίων εβδομάδων κάνοντας χρήση μιας 5/βαθμης κλίμακας, όπου 1 = «καθόλου» και 5 = «πάρα πολύ». Οι συγκεκριμένες υποκλίμακες έχουν χρησιμοποιηθεί σε διάφορα πλαίσια, μεταξύ των οποίων και στις φυλακές ενώ ο δείκτης αξιοπιστίας Cronbach's alpha της κλίμακας στην εν λόγω έρευνα κρίθηκε ικανοποιητικός ( $\alpha = .932$ ). Επίσης, τόσο η διάσταση του άγχους όσο και η διάσταση της κατάθλιψης βρέθηκε να έχουν ικανοποιητική εσωτερική συνοχή (.924 και .871, αντίστοιχα).

**Δημογραφικά στοιχεία.** Με το ερωτηματολόγιο, συγκεντρώθηκαν επίσης, δημογραφικά στοιχεία για κάθε κρατούμενο καθώς και στοιχεία σχετικά με τον τύπο, τη διάρκεια της ποινής, τη συμμετοχή σε διάφορα προγράμματα εκπαίδευσης/απόκτησης δεξιοτήτων και την εργασία εντός της φυλακής.

### Διαδικασία

Μετά την έγκριση της έρευνας από το Τμήμα Ψυχολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου

Θεσσαλονίκης, ζητήθηκε η αδειοδότηση αρχικά από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρώπινων Δικαιωμάτων και έπειτα και από τους διευθυντές των καταστημάτων κράτησης. Κατόπιν της αρχικής έγκρισης από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρώπινων Δικαιωμάτων, συντάχτηκε μια επιστολή, όπου περιγράφονταν οι στόχοι και η μεθοδολογία της έρευνας, και η οποία απευθυνόταν στους διευθυντές 16 (σε σύνολο 28) καταστημάτων κράτησης. Δεδομένου ότι ο τύπος της φυλακής αποτελεί την κύρια προβλεπτική παράμετρο στην εν λόγω έρευνα, ακολουθήθηκε η μέθοδος της στρωματοποιημένης δειγματοληψίας θέτοντας ως στόχο την ελάχιστη βάση  $N = 100$  κρατουμένων ανά τύπο φυλακής. Έπειτα από διάστημα 6-9 μηνών, θετική απάντηση για τη διεξαγωγή της έρευνας δόθηκε συνολικά από τους αρμόδιους διευθυντές εννέα σωφρονιστικών καταστημάτων, ενώ οι υπόλοιποι είτε δεν απάντησαν, είτε αρνήθηκαν τη συμμετοχή στην έρευνα.

Η συμμετοχή στη συγκεκριμένη έρευνα ήταν εθελοντική. Η μοναδική προϋπόθεση συμμετοχής στην έρευνα ήταν η κατανόηση της ελληνικής γλώσσας. Επίσης, η συμμετοχή στην έρευνα ήταν ανώνυμη ενώ κατέστη σαφές ότι οποιαδήποτε πληροφορία δινόταν, αυτή θα παρέμενε εμπιστευτική. Πριν τη συμμετοχή των κρατουμένων στην έρευνα, ενημερώθηκαν από τον ερευνητή και τους κοινωνικούς λειτουργούς της φυλακής για τους στόχους της έρευνας, τις ενότητες του ερωτηματολογίου καθώς και τη διαδικασία συμπλήρωσής του. Τέλος, κάποιοι κρατούμενοι ζήτησαν να συμπληρώσουν μόνοι τους το ερωτηματολόγιο στο χώρο κράτησής τους. Σε αυτές τις περιπτώ-

σεις ζητήθηκε από τους έγκλειστους να επιστρέψουν το ερωτηματολόγιο συμπληρωμένο στον ερευνητή ή στον κοινωνικό λειτουργό της αντίστοιχης φυλακής μετά από 2-3 ημέρες.

### 3. Αποτελέσματα

Οι μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις των εξαρτημένων μεταβλητών παρουσιάζονται στον Πίνακα 1.

Για την εξέταση της βασικής ερευνητικής υπόθεσης, εφαρμόστηκε η ανάλυση συνδιακύμανσης (ANCOVA) χρησιμοποιώντας τον τύπο φυλακής ως ανεξάρτητη μεταβλητή και τις διαστάσεις της επιθετικότητας και της ψυχικής υγείας ως εξαρτημένες. Δεδομένου ότι η τοποθέτηση των κρατουμένων στον εκάστοτε τύπο φυλακής δεν έγινε με τυχαίο τρόπο και δεν ήταν δυνατόν να ελεγχθεί πειραματικά, προκρίθηκε ο στατιστικός έλεγχος τριών εξωγενών μεταβλητών που ενδέχεται να ασκούν επίδραση στις εξαρτημένες μεταβλητές. Οι παράγοντες συνδιακύμανσης που ελέγχτηκαν μέσω του μοντέλου ήταν: (α) η ηλικία του κρατούμενου, (β) το ύψος της ποινής που έχει ήδη εκτελεστεί, και (γ) το υπόλοιπο της ποινής που μένει να εκτελεστεί. Συγκεκριμένα, η ηλικία επιλέχτηκε ως συμμεταβλητή διότι αποτελεί σημαντικό προβλεπτικό παράγοντα της επιθετικότητας, ιδιαίτερα της Σωματικής βίας και Θυμού (Harris, 1996. Wener, 2012) ενώ ο χρόνος έκτισης της ποινής (είτε εκτελεσθείσας ή υπολειπόμενης) αποτελεί την κύρια παράμετρο της αυστηρότητας της ποινής (Μαυρής, 2003. Τσίφτη, 2003), επηρεάζει το βαθ-

**Πίνακας 1**  
**Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις των υπό μελέτη ψυχολογικών μεταβλητών (N =345)**

	M.O.	T.A.
Θυμός και Σωματική Βία	38.27	9.77
Εχθρότητα και Λεκτική Βία	41.90	10.73
Κατάθλιψη	25.26	14.08
Άγχος	5.30	5.40



**Πίνακας 2**  
**Αναλύσεις συνδιακύμανσης για την επίδραση του τύπου φυλακής ελέγχοντας την ηλικία, το ύψος της εκτελεσθείσας ποινής και το υπόλοιπο της ποινής**

	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	$\eta^2$
<b>Θυμός &amp; Σωματική Βία</b>				
Ηλικία	8.038	1, 315	.005	.025
Εκτελεσθείσα Ποινή	9.029	1, 315	.003	.028
Υπόλοιπο Ποινής	2.856	1, 333	.092	.009
Τύπος Φυλακής	2.656	2, 315	.072	.017
<b>Εχθρότητα και Λεκτική Βία</b>				
Ηλικία	2.974	1, 315	.086	.010
Εκτελεσθείσα Ποινή	9.029	1, 315	.003	.028
Υπόλοιπο Ποινής	0.192	1, 333	.661	.001
Τύπος Φυλακής	5.409	2, 315	.005	.034
<b>Άγχος</b>				
Ηλικία	0.208	1, 315	.649	.001
Εκτελεσθείσα Ποινή	5.606	1, 315	.019	.018
Υπόλοιπο Ποινής	2.856	1, 333	.092	.009
Τύπος Φυλακής	0.006	2, 315	.940	.000
<b>Κατάθλιψη</b>				
Ηλικία	0.029	1, 315	.865	.000
Εκτελεσθείσα Ποινή	1.509	1, 315	.220	.005
Υπόλοιπο Ποινής	0.502	1, 333	.479	.002
Τύπος Φυλακής	8.997	2, 315	.000	.055

μό προσαρμογής του κρατουμένου στη ζωή εντός της φυλακής (Pomeroy, Kiam, & Green, 2000) και ως εκ τούτου οφείλει να ελεγχθεί στατιστικά.

**Επιθετικότητα.** Για τον έλεγχο της επίδρασης του τύπου της φυλακής στο Θυμό και Σωματική Βία πραγματοποιήθηκε ανάλυση συνδιακύμανσης (ANCOVA) με συμμεταβλητές την ηλικία του κρατούμενου, το ύψος της ποινής που έχει ήδη εκτελεστεί και το υπόλοιπο της ποινής που μένει να εκτελεστεί. Τα αποτελέσματα (Πίνακας 2) έδειξαν ότι η ηλικία,  $F(1, 315) = 8.038, p = .005, \eta^2 = .025$ , και το ύψος της εκτελεσθείσας ποινής,  $F(1, 315) = 9.029, p = .003, \eta^2 = .028$ , έχουν στατιστικά σημα-

νική επίδραση στο Θυμό και στη Σωματική βία, ενώ η επίδραση του υπολοίπου της ποινής δεν έχει στατιστικά σημαντική επίδραση. Μετά τον έλεγχο των συμμεταβλητών, ο τύπος φυλακής οριακά δεν έχει στατιστικά σημαντική επίδραση στο Θυμό και Σωματική βία,  $F(2, 315) = 2.656, p = .072, \eta^2 = .017$ .

Αντίθετα, η επίδραση του τύπου της φυλακής στην Εχθρότητα και Λεκτική Βία ήταν στατιστικά σημαντική μετά τον έλεγχο των συμμεταβλητών,  $F(2, 315) = 5.409, p = .005, \eta^2 = .034$ . Συγκεκριμένα, παρατηρήθηκαν υψηλότερα επίπεδα Εχθρότητας και Λεκτικής βίας στις δικαστικές φυλακές

( $M.O. = 44.62$ ,  $T.A. = 1.02$ ), ενώ ακολουθούν οι κλειστές φυλακές ( $M.O. = 40.53$ ,  $T.A. = 1.12$ ) και οι αγροτικές φυλακές ( $M.O. = 40.50$ ,  $T.A. = 1.02$ ). Μέσω του τεστ πολλαπλών συγκρίσεων Bonferroni προέκυψε ότι η Εχθρότητα και η Λεκτική βία είναι σε στατιστικά σημαντικά υψηλότερα επίπεδα στις δικαστικές φυλακές από ό,τι στις κλειστές ( $p = .013$ ) και στις αγροτικές ( $p = .024$ ). Από τις συμμεταβλητές, το ύψος της εκτελεσθείσας ποινής βρέθηκε να έχει στατιστικά σημαντική επίδραση στην Εχθρότητα και Λεκτική βία,  $F(1, 315) = 9.029$ ,  $p = .003$ ,  $\eta^2 = .028$ , ενώ η επίδραση της ηλικίας και του υπόλοιπου της ποινής δεν είχε στατιστικά σημαντική επίδραση.

**Ψυχική Υγεία.** Για τον έλεγχο της επίδρασης του τύπου της φυλακής στο Άγχος πραγματοποιήθηκε ανάλυση συνδιακύμανσης (ANCOVA) με συμμεταβλητές την ηλικία του κρατούμενου, το ύψος της ποινής που έχει ήδη εκτελεστεί και το υπόλοιπο της ποινής που μένει να εκτελεστεί. Τα αποτελέσματα (Πίνακας 2) έδειξαν ότι, μετά τον έλεγχο των συμμεταβλητών, ο τύπος φυλακής δεν έχει στατιστικά σημαντική επίδραση στο Άγχος,  $F(2, 315) = 1.973$ ,  $p = .141$ ,  $\eta^2 = .013$ . Από τις συμμεταβλητές, το ύψος της εκτελεσθείσας ποινής βρέθηκε να έχει στατιστικά σημαντική επίδραση στο Άγχος,  $F(1, 315) = 5.606$ ,  $p = .019$ ,  $\eta^2 = .018$ , ενώ η ηλικία και το υπόλοιπο της ποινής δεν είχαν στατιστικά σημαντική επίδραση.

Αντίθετα με το άγχος, η επίδραση του τύπου της φυλακής στην Κατάθλιψη ήταν στατιστικά σημαντική μετά τον έλεγχο των συμμεταβλητών,  $F(2, 315) = 8.997$ ,  $p < .001$ ,  $\eta^2 = .055$ . Συγκεκριμένα, παρατηρήθηκαν υψηλότερα επίπεδα Κατάθλιψης στις δικαστικές φυλακές ( $M.O. = 28.46$ ,  $T.A. = 1.36$ ), ενώ ακολουθούν οι κλειστές φυλακές ( $M.O. = 26.38$ ,  $T.A. = 1.48$ ) και οι αγροτικές φυλακές ( $M.O. = 20.54$ ,  $T.A. = 1.36$ ). Μέσω του τεστ πολλαπλών συγκρίσεων Bonferroni προέκυψε ότι η Κατάθλιψη είναι σε στατιστικά σημαντικά χαμηλότερα επίπεδα στις αγροτικές φυλακές από ό,τι στις κλειστές ( $p = .019$ ) και στις δικαστικές ( $p < .001$ ). Από τις συμμεταβλητές, το ύψος της εκτελεσθείσας ποινής, η ηλικία και το υπόλοιπο της ποινής δεν βρέθηκαν να έχουν στατιστικά σημαντική επίδραση στην Κατάθλιψη.

#### 4. Συζήτηση

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν η διερεύνηση της επίδρασης του τύπου της φυλακής στην ψυχική υγεία (άγχος και κατάθλιψη) και στην επιθετικότητα (θυμός και σωματική βία, εχθρότητα και λεκτική βία). Με βάση τα αποτελέσματα προηγούμενων ερευνών είχε υποθεθεί ότι όσο αυξάνει ο βαθμός «ασφάλειας» ή «αυστηρότητας» (δηλαδή στις κλειστές και δικαστικές φυλακές περισσότερο από τις αγροτικές), τόσο πιο πιθανό είναι οι κρατούμενοι να επιδεικνύουν εντονότερη επιθετικότητα ή και χειρότερη ψυχική υγεία (Camp & Gaes, 2005. Hensley et al., 2003. McCorkle et al., 1995). Στην εν λόγω έρευνα η παραπάνω υπόθεση μερικώς μόνο επιβεβαιώθηκε, καθώς ο τύπος της φυλακής είχε στατιστικά σημαντική επίδραση στην αυτο-αναφερόμενη εχθρότητα και λεκτική βία, με υψηλότερα επίπεδα να καταγράφονται στις δικαστικές φυλακές, ενώ στατιστικά μη σημαντική ήταν η επίδραση στον αυτο-αναφερόμενο θυμό και σωματική βία. Αντίστοιχα για την ψυχική υγεία, η επίδραση του τύπου της φυλακής είναι στατιστικά σημαντική ως προς τα αυτο-αναφερόμενα συμπτώματα της κατάθλιψης με στατιστικά σημαντικά χαμηλότερα επίπεδα να παρατηρούνται στις αγροτικές φυλακές, ενώ στατιστικά μη σημαντική ήταν η επίδραση στο άγχος.

Το εύρημα της στατιστικά σημαντικής επίδρασης του τύπου της φυλακής στην έμμεση διάσταση της επιθετικότητας (εχθρότητα και λεκτική βία), όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από τους κρατούμενους, αλλά όχι στην πιο άμεση διάστασή της (θυμό και σωματική βία) είναι σύμφωνο με το πείραμα των Camp και Gaes (2005), στο οποίο η τοποθέτηση των κρατουμένων σε φυλακές διαφορετικού επιπέδου ασφαλείας έγινε με τυχαίο τρόπο. Συγκεκριμένα, 561 κρατούμενοι που θεωρήθηκαν κατάλληλοι για φυλάκιση σε φυλακές επιπέδου ασφαλείας III τυχαία επιλέχθηκαν να εισαχθούν σε είτε φυλακές επιπέδου ασφαλείας III (υψηλής) ή I (χαμηλής). Σύμφωνα με τους ερευνητές, εάν το περιβάλλον των φυλακών είχε επιρροή στους κρατούμενους, τότε θα έπρεπε να εκδηλωθούν περισσότερα περιστατικά βίας στις φυλακές υψηλού επιπέδου ασφαλείας. Όμως, κάτι τέτοιο δεν επι-

βεβαιώθηκε, με τους ερευνητές να καταλήγουν ότι τα μέτρα ασφαλείας και τήρησης της τάξης στις φυλακές υψηλότερης ασφαλείας μπορούν να αποτελέσουν μέσο μείωσης της παραβατικής συμπεριφοράς των κρατουμένων (Camp & Gaes, 2005). Αντίστοιχα, στην εν λόγω έρευνα είναι λογικό να υποθεθεί ότι στις κλειστές και δικαστικές φυλακές οι τιμωρητικές πρακτικές που ακολουθούνται είναι πιο «αυστηρές», ώστε τελικά κατορθώνουν σε σημαντικό βαθμό να αποτρέψουν τις εκδηλώσεις της σωματικής βίας. Αντίθετα, η έμμεση διάσταση της επιθετικότητας, η λεκτική βία και εχθρότητα, είναι σχεδόν αδύνατο να περιορισθεί από τις πρακτικές που ακολουθούνται, με τα επίπεδα της λεκτικής βίας και εχθρότητας να είναι υψηλότερα στις δικαστικές φυλακές.

Σχετικά με τη στατιστικά μη σημαντική επίδραση του τύπου της φυλακής στα αυτο-αναφερόμενα συμπτώματα άγχους, μια πιθανή εξήγηση είναι ενδεχομένως ότι όλοι οι τύποι φυλακών ανεξαιρέτως χαρακτηρίζονται από σχεδόν το ίδιο κακές συνθήκες υγιεινής και διαβίωσης που ταυτόχρονα με την εγκατάλειψη του αναμορφωτικού προτύπου, συμβάλλουν στη δημιουργία ενός αγχογόνου περιβάλλοντος που είναι αδύνατο να προβλεφθεί (Συγκολλίτου, 1997). Αντίθετα, η επίδραση του τύπου της φυλακής ως προς τα αυτοαναφερόμενα συμπτώματα της κατάθλιψης βρέθηκε να είναι στατιστικά σημαντική, με χαμηλότερα επίπεδα κατάθλιψης να καταγράφονται στις αγροτικές φυλακές ακόμη και όταν η επίδραση της ηλικίας και του ύψους της ποινής ελέγχθηκαν στατιστικά. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, μια μεταβλητή που σχετίζεται με την κατάθλιψη και ενδέχεται να εξηγήει τις διαφορές που διαπιστώθηκαν μεταξύ των φυλακών του δείγματός μας είναι ο υπερπληθυσμός (Cox, Paulus, & McCain, 1984. Fairweather & McConville, 2000. Μπαμπασίκας, 2013). Έτσι, όταν τα επίπεδα συνωστισμού είναι υψηλά, δεν παρατηρούνται διαφορές ως προς τα συμπτώματα κατάθλιψης ανά τύπο φυλακής, ενώ όταν είναι σχετικά χαμηλά, τότε τα συμπτώματα κατάθλιψης και οι αυτοκτονίες συναντώνται πιο συχνά στις φυλακές υψηλότερης ασφάλειας (Dye, 2010. Huey & McNulty, 2005). Στην Ελλάδα, η απόσταση που χωρίζει τους διαφορετικούς τύπους

φυλακών ως προς τον υπερπληθυσμό είναι τεράστια (Καρούδη, 2000). Έτσι, ενώ οι δικαστικές και κλειστές φυλακές ασφυκτιούν, με τον αριθμό των κρατουμένων να είναι σε αρκετές περιπτώσεις υπερδιπλάσιος από τον προβλεπόμενο, οι αγροτικές φυλακές λειτουργούν κάτω από την προβλεπόμενη δυναμικότητά τους (Πρωτοβουλία για τα Δικαιώματα των Κρατουμένων, 2014) που ενδέχεται να συμβάλει στα χαμηλότερα επίπεδα κατάθλιψης που παρατηρούνται ανάμεσα στους κρατούμενους των αγροτικών φυλακών.

Μέσα από αυτήν την έρευνα καταδεικνύεται ο ρόλος του περιβάλλοντος της φυλακής στην επιθετικότητα (έστω, την έμμεση διάστασή της) και στην ψυχική υγεία (στην κατάθλιψη, αλλά όχι στο άγχος) και προβάλλονται ορισμένα πλεονεκτήματα των αγροτικών φυλακών (Σχίζας, 2013). Ακόμα κι αν τα πλεονεκτήματα αυτά κρίνονται ως αποσπασματικά και δεν εντάσσονται στα πλαίσια μιας οργανωμένης προσπάθειας στοχεύοντας την προσωπική βελτίωση και κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων (Μπαμπασίκας, υπό δημοσίευση), ο συγγραφέας θεωρεί ότι το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (2015) ορθά αποφάσισε την ενίσχυση του θεσμού των αγροτικών φυλακών αντί της περαιτέρω εγκατάλειψής τους.

Οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ακόμη το γεγονός ότι όταν το περιβάλλον των φυλακών γίνεται υπερβολικά οδυνηρό, οι κρατούμενοι, εκτός των συνεπειών που αυτοί έχουν υποστεί, φέρουν τις συνέπειες αυτές μετά την αποφυλάκισή τους, στον «ελεύθερο κόσμο». Με αυτόν τον τρόπο, οι φυλακές δεν είναι μόνο δυσάρεστες για τους κρατούμενους, αλλά γίνονται καταστροφικές για την κοινωνία γενικότερα (Haney, 2006), καθιστώντας την εφαρμογή εναλλακτικών ποινών μορφής, όπου αυτή είναι δυνατή, πιο ελκυστική. Η όλη προσπάθεια θα πρέπει, σε τελευταία ανάλυση, να κατευθύνεται σε ένα θεμελιώδη στόχο: Να διασφαλισθεί η ομαλή επανένταξη των κρατουμένων στην κοινωνία, καθιστώντας τις φυλακές κέντρα επιμόρφωσης και επαγγελματικής κατάρτισης για όλους, ελαχιστοποιώντας ταυτόχρονα τους σωματικούς και ψυχολογικούς κινδύνους τόσο για τους κρατούμενους όσο και για το προσωπικό των φυλα-

κών (Johnstone & Cooke, 2010). Χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας τέτοιας προοδευτικότερης φιλοσοφίας και διαφορετικής ανάγνωσης των αναγκών των κρατουμένων αποτελούν οι «ανοιχτές» φυλακές στις σκανδιναβικές χώρες που προωθούν τη φυσιολογική ζωή των κρατουμένων (Blatier, 2000. Ekunwe & Jones, 2012) με το κράτος να εξασφαλίζει στους αποφυλακισθέντες στέγη και εργασία διευκολύνοντας ριζικά την κοινωνική τους επανένταξη (Fazel & Wolf, 2015).

**Περιορισμοί και προτάσεις.** Ο βασικότερος περιορισμός της έρευνας αυτής είναι η αδυναμία ελέγχου του τύπου της φυλακής, καθώς δεν κατέστη δυνατή η διαδικασία τυχαίας τοποθέτησης των κρατουμένων στους διαφορετικούς τύπους φυλακών. Έστω και εάν η επίδραση βασικών εξωγενών μεταβλητών, όπως της ηλικίας του κρατούμενου, του ύψους της ποινής που έχει ήδη εκτελεστεί και της υπολειπόμενης ποινής ελέγχθηκε στατιστικά, δεν μπορεί να αποκλειστεί η πιθανότητα ύπαρξης άλλων μεταβλητών που να επηρεάζουν τις εξαρτημένες μεταβλητές της Επιθετικότητας και Ψυχικής Υγείας (Toch, 1977).

Ένας ακόμη περιορισμός αφορά την ύπαρξη κάποιας μορφής μεροληψίας επιλογής. Δεδομένου ότι η συμμετοχή στη συγκεκριμένη έρευνα ήταν εθελοντική και δεν συγκεντρώθηκαν στοιχεία για τους κρατούμενους που αρνήθηκαν να λάβουν μέρος στην έρευνα, ενδέχεται το δείγμα που τελικά συμμετείχε να μην είναι αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού των κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές. Η μεροληψία επιλογής στη συγκεκριμένη έρευνα μπορεί να οφείλεται στις ακόλουθες δύο παραμέτρους: (α) στις δυσκολίες συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου για ορισμένους κρατούμενους (Hobbs & Dear, 2000), και (β) στην υπερ-αντιπροσώπηση των Ελλήνων κρατουμένων, καθώς ο βαθμός ανταπόκρισης ανάμεσα στους αλλοδαπούς κρατούμενους ήταν χαμηλότερος. Τα παραπάνω οφείλουν να ληφθούν υπόψη κατά την ερμηνεία των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας, ενώ μελλοντικές έρευνες οφείλουν να εφαρμόσουν στρωματοποιημένη δειγματοληψία, λαμβάνοντας υπόψη τον αριθμό των Ελλήνων και αλλοδαπών κρατουμένων ανά φυλακή. Ακόμη, η χρήση ερωτηματολογίων σε άλλες γλώσσες

πλην των ελληνικών (π.χ., αλβανικά, ρωσικά) θα μπορούσε να συνεισφέρει προς μια καλύτερη αντιπροσώπηση των κρατουμένων.

Η επιθετικότητα και η ψυχική υγεία των κρατουμένων είναι σημαντικό να διερευνηθούν και σε άλλους τύπους φυλακών όπως, για παράδειγμα, στα ειδικά καταστήματα νέων και τα θεραπευτικά καταστήματα (Cheng, Cheung, Chio, & Chan, 2013), με στόχο την καλύτερη κατανόηση των παραγόντων που επιδρούν στη συμπεριφορά των κρατουμένων και τη δημιουργία καταλληλότερων περιβαλλόντων για τις ειδικές αυτές ομάδες. Θα ήταν, ακόμη, χρήσιμο να εξεταστεί η επίδραση του τύπου της φυλακής και σε άλλες χώρες (όπως για παράδειγμα των υψίστης ασφαλείας φυλακών στις ΗΠΑ και των ανοιχτών φυλακών στις σκανδιναβικές χώρες), ώστε να διαπιστωθεί πώς το θεσμικό, ψυχοκοινωνικό και χωρικό περιβάλλον διαφέρει σε κάθε χώρα και πώς αυτά επιδρούν στην υγεία, στη συμπεριφορά και στην κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων.

Για τη λεπτομερέστερη καταγραφή των παραγόντων που ενδέχεται να επηρεάζουν την εκδήλωση επιθετικών συμπεριφορών και συμπτωμάτων άγχους ή κατάθλιψης προτείνεται επίσης η διεξαγωγή «ιστοριών ζωής» με ευάλωτες ομάδες κρατουμένων (Κασάπογλου, 2014), εθνογραφιών (Liebling 2006. Wacquant, 2001) και διαχρονικών ερευνών (Gaes, 1994). Για παράδειγμα, θα ήταν ενδιαφέρον να διερευνηθούν τα συμπτώματα άγχους και κατάθλιψης σε τακτά χρονικά διαστήματα (π.χ., κατά την έναρξη του εγκλεισμού, μετά από 2-3 χρόνια φυλάκισης, κατά τη μεταφορά σε άλλη φυλακή και κατά την αποφυλάκιση), ώστε να καταστεί δυνατός ο σχεδιασμός κατάλληλων, χρονικά-εστιασμένων δράσεων προσαρμοσμένων στις ιδιαιτερότητες του εκάστοτε περιβάλλοντος (Pomeroy et al., 2000).

## Βιβλιογραφία

- Adams, K., Bennett, K., Flanagan, T., Marquart, J., Cuvelier, S., Fritsch, E., Gerber, J., Longmire, D., & Burton, V. (1994). A large-scale multidimensional test of the effect of prison education programs on offenders' behavior. *The Prison Journal*, 74, 433- 449.

- Αλεξιάδης, Σ. (2001). *Σωφρονιστική*. Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.
- Andersen, H., Sestoft, D., Lilleback, T., Gabrielsen, G., & Hemmingsen, R., (2002). Validity of the General Health Questionnaire (GHQ-28) in a prison population: Data from a randomized sample of prisoners on remand. *International Journal of Law and Psychiatry*, 25, 573-580.
- Ανδρίτσου, Α., Δασκαλάκη, Κ., Κατσουγιάννη, Κ., Παπαδοπούλου, Π., Σινόπουλος, Π., Τσαμπαργλή, Δ., & Φρονίμου, Ε. (1988). Ο θεσμός της φυλακής στην Ελλάδα: Προκαταρκτική έκθεση της ερευνητικής ομάδας εγκληματολογίας του ΕΚΚΕ. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 68, 237-402.
- Barreiro-Gen, M., & Novo-Corti, I. (2015). Collaborative learning in environments with restricted access to the internet: Policies to bridge the digital divide and exclusion in prisons through the development of the skills of inmates. *Computers in Human Behavior*, 51, 1172-1176.
- Blatier, C. (2000). Locus of control, causal attributions, and self-esteem: A comparison between prisoners. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 44, 97-110.
- Braz o, N., da Motta, C., & Rijo, D. (2013). From multimodal programs to a new cognitive-interpersonal approach in the rehabilitation of offenders. *Aggression and Violent Behavior*, 18, 636-643.
- Camp, S. (2000). Do inmates survey data reflect prison conditions? Using surveys to assess prison conditions of confinement. *Prison Journal*, 79(2), 250-268.
- Camp, S. & Gaes, G. (2005). Criminogenic effects of the prison environment on inmate behaviour: Some experimental evidence. *Crime & Delinquency*, 51(3), 425-442.
- Camp, S., Gaes, G., Klein-Saffran, J., Daggett, D., & Saylor, W. (2002). Using inmate survey data in assessing prison performance: A case study comparing private and public prisons. *Criminal Justice Review*, 27(1), 26-51.
- Cashin, A., Potter, C. & Butler, T. (2008). The relationship between exercise and hopelessness in prison. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 15, 66-71.
- Cheliotis, L. (2012). Suffering at the hands of the state: Conditions of imprisonment and prisoner health in contemporary Greece. *European Journal of Criminology*, 9, 3-22.
- Cheng, C., Cheung, S., Chio, J., & Chan, M. (2013). Cultural meaning of perceived control: A meta-analysis of locus of control and psychological symptoms across 18 cultural regions. *Psychological Bulletin*, 139, 152-188.
- Claudon, R., Masclet, & Stess, G. (2005). Active principle of the punishment of modern prison: Distress and management of its state of stress in regional detention centre at prisoners primary and condemned for medium length sentences. *Psychologie du Travail et des Organisations*, 11, 165-189.
- Cooke, D., Johnstone., & Gadon, L. (2008). *Situational risk factors and institutional violence*. Retrieved from www.sps.gov.uk
- Cox, V., Paulus, B., & McCain, G. (1984). Prison Crowding Research: The relevance for prison housing standards and a general approach regarding crowding phenomena. *American Psychologist*, 39(10), 1148-1160.
- Δασκαλάκης, Η. (1988). *Μεταχείριση του εγκληματία*. Αθήνα: Σάκκουλα.
- Δημητρόπουλος, Χ., Ντάγανου, Μ., & Αλεξιάς, Γ. (2008). Σχετιζόμενη με την υγεία ποιότητα ζωής: Από τη θεωρία στην πράξη. *Info Respiratory*, 49, 31-41.
- Diseth, A., Eikeland, O., Manger, T., & Hetland, H. (2008). Education of prison inmates: Course experience, motivation, and learning strategies as indicators of evaluation. *Educational Research and Evaluation*, 14, 201-214.
- Dye, M. (2010). Deprivation, importation and prison suicide: Combined effects of institutional conditions and inmate composition. *Journal of Criminal Justice*, 38, 796-806.
- Easton, S. (2011). *Prisoners' rights: Principles and practice*. London: Routledge.
- Eidhin, M., Sheehy, N., O'Sullivan, M., & McLeavey, B. (2002). Perceptions of the environment, suicidal ideation and problem-solving deficits in an offender population. *Legal and Criminological Psychology*, 7, 187-201.
- Ekunwe, I., & Jones, R. (2012). Finnish criminal policy: From hard time to gentle justice. *The Journal of Prisoners on Prisons*, 21, 173-189.
- Fairweather, L., & McConville, S. (Eds.). (2000). *Prison architecture: Policy, design and experience*. Oxford: Architectural Press.
- Fazel, S., & Wolf, A. (2015). A systematic review of criminal recidivism rates worldwide: Current difficulties and recommendations for best practice. *PLoS One*, 10, 1-8.
- Fotiadou, M., Livaditis, M., & Kaniotou, E. (2002). Self-reported substance misuse in Greek male prisoners. *European Addiction Research* 10, 56-60.

- Foucault, M. (1976). *Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής*. Αθήνα: Ράππα.
- Franklin, T., Frankin, C., & Pratt, T. (2006). Examining the empirical relationship between prison crowding and inmate misconduct: a meta-analysis of conflicting research results. *Journal of Criminal Justice*, 34, 410-412.
- Gaes, G. (1994). Prison crowding research re-examined. *The Prison Journal*, 74(3), 329-363.
- Garland, J., Morgan, R., & Beer, A. (2005). Impact of time in prison and security level on inmates' sexual attitude, behavior and identity. *Psychological Services*, 2(2), 151-162.
- Gilligan, M. J., & Johns, L. (2012). Formal models of international institutions. *Annual Review of Political Science*, 15, 221-243.
- Goldstein, A. (1994). *The ecology of aggression*. New York: Plenum Press.
- Gussak, D. (2009). Comparing the effectiveness of art therapy on depression and locus of control of male and female inmates. *The Arts in Psychotherapy*, 36, 202-207.
- Haney, C. (2006). The wages of prison overcrowding: Harmful consequences and dysfunctional reactions. *Washington University Journal of Law & Policy*, 22, 265.
- Haney, C., & Zimbardo, P. (1998). The past and future of US Prison Policy: Twenty-five years after the Stanford Prison Experiment. *American Psychologist*, 53, 709-727.
- Harris, J. (1996). Phonological representations are redundancy-free and fully interpretable. In J. Durand & B. Laks (Eds.), *Current trends in phonology: models and methods* (vol 1, pp. 305-332). Manchester, UK: European Studies Research Institute.
- Hayward, J., McMurrin, M., & Sellen, J. (2008). Social problem solving in vulnerable adult prisoners: Profile and intervention. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 19, 243-248.
- Helm, P., Klapwijk, M., Sams, G., & van der Laan, P. (2009). 'What works' for juvenile prisoners: The role of group climate in a youth prison. *Journal of Children's Services*, 4, 36-48.
- Hensley, C., Koscheski, M., & Tewksbury, R. (2003). The impact of institutional factors on officially reported sexual assaults in prisons. *Sexuality and Culture*, 7, 16-26.
- Hobbs, G., & Dear, G. (2000). Prisoners' perceptions of prison officers as sources of support. *Journal of Offender Rehabilitation*, 31, 127-142.
- Huey, M., & McNulty, T. (2005). Institutional conditions and prison suicide: Conditional effects of deprivation and overcrowding. *The Prison Journal*, 85, 490-514.
- Johnstone, L., & Cooke, D. (2010). PRISM: A promising paradigm for assessing and managing institutional violence: Findings from a multiple case study analysis of five Scottish prisons. *International Journal of Forensic Mental Health*, 9, 180-191.
- Καρδάρα, Α. (2007). *Φυλακή και γλώσσα: Η γλωσσική επικοινωνία των κρατουμένων ως κρίσιμο και αναπόσπαστο στοιχείο της δομής των φυλακών*. Δημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Καρύδη, Β., (2000). Το αδιαχώρητο στις ελληνικές φυλακές. Ένα κεντρικό πρόβλημα ή μια «λειτουργική δυσλειτουργία». Στο Ν. Κουράκης & Ν. Κουλούρης (Επιμ.), *Αντεγκληματική πολιτική* (σελ.124-130). Αθήνα: Σάκκουλα.
- Καρύδη, Β. (2010). *Όψεις κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα: Ηθικοί πανικοί, ποινική δικαιοσύνη*. Αθήνα: Σάκκουλα.
- Κασάπογλου, Α. Μ. (2014). Οι συνέπειες των ποινών κατά της ελευθερίας στην κοινωνική ταυτότητα κρατουμένων μεσοαστικής προέλευσης που έχουν διαπράξει βαριά οικονομικά εγκλήματα. Δημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.
- Koulierakis, G. (2006). Drug use and related precautions prior to imprisonment, inside prison and intentions after release among Greek inmates. *Addiction Research and Theory*, 14, 217-233.
- Koulierakis, G., Afragiotis, D., Gnardellis, C., & Power, K. (1999). Injecting drug use amongst inmates in Greek prisons. *Addiction Research*, 7, 193-212.
- Koulierakis, G., Gnardellis, C., Agrafiotis, D., & Power, K. (2000). HIV risk behavior correlates among injecting drug users in Greek prisons. *Addiction*, 95, 1207-1216.
- Koulierakis, G., Power, G., Gnardellis, C., & Agrafiotis, D. (2003). HIV/AIDS related knowledge of inmates in Greek Prisons. *Addiction Research & Theory*, 11, 103-118.
- Κουλούρης, Ν. (2016). Ο ακρωτηριασμός των σωφρονιστικών θεσμών και η επιστροφή στη σωφρονιστική «κανονικότητα». Ο σύντομος βίος των φυλακών «υψίστης ασφαλείας» στην Ελλάδα. Στο Μ. Γασπαρινάτου (Επιμ.), *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης: Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη* (Τόμ. Α, σελ. 2468-2495). Αθήνα: Σάκκουλα.

- Κουράκης, Ν., & Σταθουλοπούλου, Ε. (2007). Προβλήματα υποτροπής νεαρών κρατουμένων: Πορίσματα επαναληπτικής (follow-up) έρευνας του Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών (Πανεπιστήμιο Αθηνών). Στο Κ. Δ. Σπινέλλη (Επιμ.), *Στηρίζοντας τον ανήλικο παραβάτη*, (σελ. 45-55). Αθήνα: Σάκκουλα.
- Liebling, A. (2006). Prisons in transition. *International Journal of Law and Psychiatry*, 29, 422-430.
- Lindqvist, J., Daderman, A., & Hellstrom, A. (2005). Internal reliability and construct validity of the Novaco Anger Scale-1998-S in a sample of violent prison inmates in Sweden. *Psychology, Crime & Law*, 11(2), 223-237.
- Maquire, M., Morgan, R., & Weiner, R. (2007). *The Oxford handbook of psychology* (4th ed.). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Μαργαρίτης, Λ., & Παρασκευόπουλος, Ν. (2003). *Σωφρονιστικός κώδικας και συναφή κείμενα*. Αθήνα: Σάκκουλα.
- Μαυρίης, Μ. (2003). *Το πανοπτικό του χρόνου: Η διαχείριση του χρόνου σε συνθήκες μακροχρόνιας στέρησης της ελευθερίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- McCorkle, R., Miethe, T., & Drass, K. (1995). Roots of prison violence: a test of the deprivation, management, and "not-so-total" institution models. *Crime & Delinquency*, 41(3), 317-331.
- Meltzer, H. (2008). *Mental Capital and Well-being: Making the most of ourselves in the 21st century. The mental ill-health of prisoners*. State-of-Science-Review: SR-B6. Government Office for Science.
- Milliken, R. (2002). Dance/Movement therapy as a creative arts therapy approach in prison to the treatment of violence. *The Arts in Psychotherapy*, 29, 203-206.
- Morris, R., Carriaga, M., Diamond, B., Piquero, N., & Piquero, A. (2012). Does prison strain lead to prison misbehavior? An application of general strain theory to inmate misconduct. *Abstracts of the Journal of Criminal Justice*, 40(3), 194-201.
- Μπακάλη, Α., & Τζανουδάκη, Α. (2008). *Οι διαπροσωπικές σχέσεις των σπουδαστών του ΑΤΕΙ Κρήτης: Πώς επηρεάζονται από την προσωπικότητά τους, την παρουσία συμπτωματικών συμπεριφορών και την ικανοποίησή τους από τη ζωή*. Πτυχιακή εργασία. Άνωτατο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Κρήτης, Ηράκλειο.
- Μπαμπασιάκας, Κ. (2013). *Τρόφιμοι σε ελληνικές φυλακές και συμπεριφορά: Ο ρόλος του θεσμικού, ψυχοκοινωνικού και χωρικού πλαισίου*. Αδημοσίευτη διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Μπαμπασιάκας, Κ. (Υπό δημοσίευση). Η επίδραση του τύπου φυλακής και της έδρας ελέγχου στις αντιλήψεις περί σωφρονισμού και προσωπικής βελτίωσης των κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές. *ΙΑ' Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Ψυχολογίας ΑΠΘ*.
- Ντώνιας, Σ., Καραστεργίου, Α., & Μάνος, Ν. (1991). Στάθμιση της κλίμακας ψυχοπαθολογίας Symptom Checklist-90-R σε ελληνικό πληθυσμό. *Ψυχιατρική*, 2, 42-48.
- Nurse, J., Woodcock, P., & Ormsby, J. (2003). Influence of environmental factors on mental health within prisons: A focus group study. *British Medical Journal*, 327, 480-483.
- Papadodima, S., Sakelliadis, E., Sergentanis, T., Giotakos, O., Sergentanis, I., & Spiliopoulou, C. (2009). Smoking in prison: A hierarchical approach at the crossroad of personality and childhood events. *European Journal of Public Health*, 20, 470-474.
- Patrick, S., & Marsh, R. (2001). Perceptions of punishment and rehabilitation among inmates in a medium security prison: "A consumers' report". *Journal of Offender Rehabilitation*, 33, 47-63.
- Pizarro, J., & Stenius, V. (2004). Supermax prisons: Their rise, current practices, and effect on inmates. *The Prison Journal*, 84(2), 248-264.
- Pomeroy, E., Kiam, R., & Green, D. (2000). Reducing depression, anxiety, and trauma of male inmates: An HIV/AIDS psychoeducational group intervention. *Social Work Research*, 24(3), 156-167.
- Πρωτοβουλία για τα Δικαιώματα των Κρατουμένων (2014). *Χάσμα μεταξύ κλειστών και αγροτικών φυλακών* [Δελτίο τύπου]. Ανακτήθηκε από <http://www.tokeli.gr/2014/06/blog-post.html>
- Reitzel, L., & Harju, B. (2000). Influence of locus of control and custody level on intake and prison-adjustment depression. *Criminal Justice and Behavior*, 27, 625-644.
- Rhodes, L. (2005). Pathological effects of the super maximum prison. *American Journal of Public Health*, 95(10), 1-4.
- Sakelliadis, E., Papadodima, S., Sergentanis, T., Giotakos, O., & Spiliopoulou, C. (2010). Self-injurious behavior among Greek male prisoners: Prevalence and risk factors. *European Psychiatry*, 26, 161-168.
- Schoenfeld, H. (2010). Mass incarceration and the paradox of prison conditions litigation. *Law & Society Review*, 44(3/4), 731-768.

- Shaw, M. (1992). Issues of power and control: women in prison and their defenders. *British Journal of Criminology*, 32(4), 438-452.
- Sorensen, J., Wrinkle, R., & Gutierrez, A. (1998). Patterns of rule-violating behaviors and adjustment to incarceration among murderers. *The Prison Journal*, 78, 222-231.
- Steiner, B., & Wooldredge, J. (2009). Rethinking the link between institutional crowding and inmate misconduct. *Abstracts of the Prison Journal*, 85, 205-233.
- Συγκολλίτου Ε. (1997). *Περιβαλλοντική ψυχολογία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Συγκολλίτου Ε. (1989). Οικολογική μελέτη της συμπεριφοράς παιδιών προσχολικής ηλικίας. Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Suto, I., & Amaut, G. (2010). Suicide in prison: A qualitative study. *The Prison Journal*, 90, 288-312.
- Swann, R., & James, P. (1998). The effect of the prison environment upon inmate drug taking behaviour. *The Howard Journal*, 37, 252-265.
- Σχίζας, Π. (2013). *Αγροτικές φυλακές*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Sykes, G. (1958). *The society of captives: A study of a maximum security prison*. New Jersey: Princeton University Press.
- Toch, H. (1977). *Living in prison: The ecology of survival*. New York: The Free Press.
- Towl, G. (Ed.). (2006). *Psychological research in prisons*. Malden, MA: Blackwell.
- Τσαλίκουλου, Φ. (1996). *Μυθολογίες βίας και καταστολής*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Τσίφτη, Σ. (2003). *Η αρχιτεκτονική των φυλακών: Ιστορική εξέλιξη του αρχιτεκτονικού τύπου της φυλακής, όπως επηρεάστηκε από τις εκάστοτε κοινωνικές αλλαγές, τόσο διεθνώς όσο και στην Ελλάδα*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Tsorbatzoudis, H. (2006). Psychometric evaluation of the Greek version of the Aggression Questionnaire. *Perceptual and Motor skills*, 102, 703-718.
- Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας & Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (2015). *Σχέδιο Νόμου για Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις, Άρθρο 42: Ενίσχυση αγροτικών φυλακών*. Ανακτήθηκε από <http://www.opengov.gr/ministryofjustice/wp-content/uploads/downloads/2015/11/Asymfonosimvioshs.pdf>
- Vitoratou, S., Ntzoufras, I., Smyrnis, N., & Stefanis, N. C. (2009). Factorial composition of the Aggression Questionnaire: A multi-sample study in Greek adults. *Psychiatry research*, 168(1), 32-39.
- Wacquant, L. (2001). *Οι φυλακές της μιζέριας*. Αθήνα: Πατάκη.
- Wacquant, L. (2012). The prison is an outlaw institution. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 51, 1-15.
- Walmsley, R. (2009). *World prison population list* (8th ed.). London: Kings College London, International Centre for Prison Studies.
- Wener, R. (2012). *The environmental psychology of prisons and jails: Creating humane spaces in secure settings*. New York: Cambridge University Press.
- Williams, T., Boyd, J., Cascardi, M., & Poythress, N. (1996). Factor structure and convergent validity of the Aggression Questionnaire in an offender population. *Psychological Assessment*, 8(4), 398-403.
- Wodahl, E., & Garland, B. (2009). The evolution of community corrections: The enduring influence of the prison. *The Prison Journal*, 89, 81S-104S.
- Wright, N. (2000). The evolution of decision making among prison executives, 1975-2000. *Criminal Justice*, 3, 177-224.
- Φυτράκης, Ε. (2004). Τα δικαιώματα του ανθρώπου στην ποινική δίκη: Από τον εξανθρωπισμό στον «εκσυγχρονισμό». *Ποινική Δικαιοσύνη*, 10, 1171-1179.
- Χρυσόγονος, Κ. (2006). *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Zamble, E., & Porporino, F. (1990). Coping, imprisonment, and rehabilitation: Some data and their implications. *Criminal Justice and Behavior*, 17, 53-7



## The impact of prison type on prisoners' aggression and mental health in greek prisons

KONSTANTINOS BAMPASIKAS<sup>1</sup>

### ABSTRACT

Prisons differ in the degree of autonomy they provide to inmates. The objective of this study is to measure the impact of the prison environment, as reflected in the prison types, on prisoners' self-reported aggression and mental health. This question becomes even more relevant since the recent bill opposing the set-up of a Type-C maximum security prison in Greece. The hypothesis is that the greater the degree of "security" (i.e., closed and judicial prisons being of a higher level of security compared with rural), the more likely the prisoners will be to exhibit aggression or poorer mental health. To test this hypothesis, a Multivariate Analysis of Covariance was used with prisoners' age and imprisonment years as covariates. Prison type had a statistically significant effect on hostility and verbal aggression (with the highest levels recorded in the judicial prisons) and on depression (with lower levels in the rural prisons). In contrast, the effect of prison type on anger-physical aggression and anxiety was not significant. The results underline the importance of the prison environment and the need for further strengthening of the rural prisons that will help minimize the physical and psychological risks for the inmates.

*Keywords:* Aggression, Anxiety, Depression, Mental health, Prison environment, Prison type.

1. Address: School of Psychology, Aristotle University of Thessaloniki. E-mail: kostas.bampasikas@yahoo.gr